

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ JARQON METAFORALARI

Əlirza Əliyev

Lənkəran Dövlət Universiteti, Lənkəran, Azərbaycan

e-mail: alirzaliyev22@gmail.com

DOI: 10.30546/.2960-1967.2023.1.36

Xülasə. Bu gün ayrı-ayrı sosial qrupların danışıq leksikası kimi dilimizin ümumi lüğət tərkibində xüsusi yeri olan kifayət qədər jarqon metaforaları vardır ki, onların araşdırılması, tədqiqi və öyrənilməsi bütövlükdə dilin lüğət tərkibi və bədii dil üçün çox əhəmiyyətli və əvəzsizdir.

Bizim əhatəmizdə elə bir ictimai qrup tapmaq olmaz ki, onlar özlərinin maraq dairəsində olan şəxslərlə danışarkən jarqon elementlərindən və ya jarqon metaforalarından istifadə etməmiş olsunlar. Elə götürək cinayətkarların jarqonlarını: ova çıxmaq (cinayət törətməyə getmək). Bədii dildə: Atoba. Səlim şəhərdə səni axtarırdım, hansı cəhənnəmdəsən? Səlim: Cəhənnəmdə nə üçün? *Ova çıxmışdım* (Y.Əzimzadə). Amma bu gecə ikimiz gedib dörd adamın *səhra topunu* götürüb gətirəcəyik (H.Nadir) - De görüm *qurdun* var? (pul mənasında) - *Qurd* nədir dayı? (C.Əmirov) İclas keçirmək, adam qətlə yetirmək. Yaxşı, Ağalı, nə deyirsən iclası nə vaxt keçirək, ya sabaha qalsın (C.Əmirov).

Qumarbazların jarqon leksikasında da metaforalara təsadüf olunur: *do qoymaq, dərdün kəm, bəd atmaq, bəd gəlmək, bəd gətirmək, əli gətirməmək*, 1-bircə gəlin/peşkə, 11- dumbul ağacı, 7- simon çəkmə, 40 - çaxır bockası və s.

Bazar alverçilərinin leksikonunda jarqon metaforaları: xırıd eləmək, fir-fir fırlatmaq, mayadan aşağı, malı öldürmək, yağlı müştəri, xodovoy mal və s.

Dilimizdə digər sosial qrupların (gənclərin, tələbələrin, sərxoşların və s.) da özlərinə məxsus xüsusi jarqon leksikaları vardır ki, onların hamısı ayrı-ayrılıqda məqalədə öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: Jarqon, arqo, ictimai qrup, metafora, oğru və cani dili

Giriş

Dilin lüğət tərkibində jarqon elementləri çoxdur və bunlar müəyyən sosial qrupların danışıq leksikasını təşkil edir. Ümumilikdə nitqin sosial variantlarının yaranma səbəb, şərait və yollarını, onların bir-birinə təsirini, *dildəki mövqeyini*, dilin digər ünsürlərindən fərqli funksiyalarını, strukturunu, danışıq dili ilə oxşar və fərqli cəhətlərini öyrənmədən hər hansı dilin geniş və hərtərəfli tədqiqi mümkün deyildir. Bəziləri çox vaxt dilin sosial qruplarının danışıq leksikasını ifadə edən jarqonların öyrənilib tədqiq edilməsini artıq sayırlar. Digərləri isə əksinə, “ictimai insan qruplarına, onların təbəqələrinə görə diferensiasiya sahəsini dil və cəmiyyət problemi üçün daha mühüm sayılır [7, s. 88]. Buna görə də ayrı-ayrı nitq variantları, dilin sosial diferensiasiyası, ümumilikdə, jarqon və arqo məsələlərinin araşdırılıb tədqiqi və öyrənilməsi linqvistikamız üçün olduqca maraqlı məsələlərdəndir.

V.Hüqo on beş yaşlı gözəl bir qızın dilində eşitdiyi jarqon sözlü mahnı haqqında yazır: “Əgər filosof öyrənmək üçün itməkdə olan bu dili (arqonu) saxlasa, onu qəmgin, lakin faydalı düşüncələr bürüyəcəkdir. Heç bir axtarış bunun kimi maraqlı və məhsuldar deyil. Jarqon sözlərində elə bir kök metafor yoxdur ki, bunlar əyani şəkildə olmasın” [7, s. 321]. V.D.Bondaletov isə jarqonları belə dəyərləndirir: “Alqotik material (*yəni jarqonlar* - Ə.Əliyev) xalq dilində düzəltmə və mürəkkəb sözlərin öyrənilməsi, dilin başqa dillərlə

əlaqəsi haqqında məlumat almaq üçün geniş imkan yaradır” [3, s. 18].

Azərbaycan dilində ictimai qrupların jarqon leksikası kifayət qədər zəngindir. Burada hər növ dil faktlarına rast gəlmək mümkündür. Bədii dilimizdə də jarqonlarımız obrazın tipikləşdirməsində ən gözəl vasitədir. Belə ki, ümumilikdə bədii dildə hər növ təsvir və ifadə vasitələrinə təsadüf olunur. Buna görə də A.İ.Efimov yazır: “Sosial jarqonların bədii ədəbiyyatdakı rolunun öyrənilməsi maraqlı məsələlərdən biri olub, onun ədəbi dil ilə əlaqəsini müəyyənləşdirməyə xidmət edir [5, s. 228]. “Bədii ədəbiyyatda jarqon leksikası ictimai qrupların spesifik xüsusiyyətlərini açmaq üçün istifadə olunur” [6, s. 195]. S.Cəfərov da öz tədqiqatlarında jarqonları belə dəyərləndirmişdir: “Jarqon leksikasında müəyyən təbəqələrin və ya müxtəlif işlə məşğul olan adamların üslubi xüsusiyyətini vermək üçün istifadə edilmişdir” [4, s. 77].

Görkəmli rus dilçisi jarqon və arqo (arqo elə jarqonun bir növüdür) və onların dildə tarixini səciyyələndirərək yazmışdır: “Dilin təkamülü prosesində arqotik leksika professionallığı və gizlilik səviyyəsini itirir və gündəlik məişətdə emosional-ekspressiv, obrazlı, efemistik söz kimi işlənməyə xidmət edir. Bununla belə milli dilin standart ekspressivliyini yenidən mənalandırması vasitəsi kimi metoforik kinayə rolunu oynayır” [7, s. 105].

Bu, Azərbaycan dilinin jarqon və arqo sistemində də belədir. Təbiət, cəmiyyət inkişaf etdikcə, dil də inkişaf edir, dilin ümumi lüğət sistemində dəyişiklik baş verdiyi kimi, jarqon və arqo sistemində də baş verir. Bəzi jarqon elementlər dildə vaxtilə işləndiyi halda, zaman keçdikcə arxaikləşir, sonradan başqa ictimai qrupun dilində işlənməklə yeniləşir. Bəziləri də xalq dilində ümumiləşərək həm sosial qrupun və həm də xalq dilində metaforikləşir. “Bəzi metaforalar arqo səviyyəsinə malik olur. Bakıda mollalar arasında işlənən bu ifadə kimi: Kəlləmə yemisən, yoxsa ağtəpə? (Yəni küftə yemisən, yoxsa plov?). Uşağın oğlan və ya qız olduğunu bilmək üçün aşağıdakı metaforik sözlərin işlənməsi maraqlıdır. “O yerlərdə adətdir, təzə uşağı olan atadan zarafata soruşurlar – Nəyin olub? Çəpərhörəndir, ya çəpərsökən?” [2, s. 138].

Tədqiqatın mənbəyi və metodu

Tədqiqatın başlıca mənbəyini müxtəlif ictimai qrupların danışmaq leksikası və onu bədii nümunələr üzrə müşahidəsi əsasında toplanmış jarqon metaforaları təşkil edir ki, bunlar linqvistik təhlil metodundan istifadə edilməklə dioxronik və sinxronik aspektdə yazıda təhlilə cəlb edilmişdir.

Azərbaycan dili jarqon metaforalarla zəngindir. Əfsuslar olsun ki, dilçiliyimizdə məcazın bir növü kimi metaforalardan kifayət qədər danışılsa da, bu baxımdan jarqon metaforalar və onların növləri haqqında (yalnız mərhum professor M.Adilovdan başqa) heç bir dilçimiz geniş aspektdə söz açmamışdır.

Məncə, dilimizdə jarqon metaforalar haqqında söz açanda ilk növbədə və ən çox ümumxalq dilimizin lüğət tərkibində olan və az-çox bədii ədəbiyyatda müəyyən məqsədlə

işlədilmiş ayrı-ayrı sosial qrupların jarqon dilinin elementlərindən də söz açmaq daha məqsədmüvafiq olardı. Bu baxımdan, dilimizdə cinayətkarların (cani, quldur, oğru və s.), alverçilərin (bazar jarqonları), musiqiçilərin, sərxoşların, tələbələrin və s. şərti peşə adamlarının jarqon leksikasında kifayət qədər maraqlı jarqon metaforaları mövcuddur ki, bunların sosial qruplar üzrə ayrı-ayrılıqda tədqiqi linqvistikamız üçün vacib məsələlərdən sayılmalıdır.

Oğru və cani jarqonlarında metafora

“Oğru dünyasının özünün danışığı tərzidir. Bunlar vasitəsilə lotular başqalarından fərqlənir və digər insanlar onların dilini anlamır. Ona görə də oğrular öz aralarında seçdikləri leksikonda danışırlar. Buna jarqon deyirlər”[8]. Bu növ jarqonlar dilçilikdə bəzən sinfi simasını itirmişlərin jarqonu da adlandırılır. Bu kimi jarqonizmlər cinayət əməlləri ilə əlaqədar müəyyən əşya və hadisənin əlamətinin daxili və xarici bənzərliyini ifadə edir: sazan kimi (key adam), atanda (ayıq olmaq), yanmaq (tutulmaq), bürüştə (təzə), qurd (pul), qəmun kəm (intiqa almaq), paçka basmaq (aldatmaq), əhli qəbristanlıq (həbsxanadan çıxan), yanmaq (ehtiyatlı olmaq), biğ yağ (pul), spicəka (ülgüc), maşın (silah – tapança), ova çıxmaq (oğruluğa getmək) və s. “Bədii ədəbiyyatda jarqonlardan üslubi məqsədlə, qəhrəmanların dilini fərqləndirmək üçün istifadə edilir” [10].

Yuxarıda verdiyimiz və vermədiyimiz bir sıra metaforik jarqonizmlər var ki, onlar həm də bədii dildə işlənir və işlənməklə cinayətkarın tipini obrazlı şəkildə ifadə edir. Məsələn, Y.Əzimzadənin “Anacan” pyesində Atoba ilə Səlimin dialoqunda olduğu kimi:

- Səlim. Səhərdən səni axtarıram, hansı cəhənnəmdəsən? - Cəhənnəm nə üçün *ova çıxmışam*. Elə oldu *cib tikən yerdə* bir də görürsən cib sahibi xəbər tutdu.

M.Müşfiqin “Qaya” poemasında da oğru jarqonuna təsadüf olunur. Poemada oğru Mişa dostu Qayaya deyir:

Bu sabah girmə düşmüşdü bir yağ
Hələ görməmişdim belə bir “ayaq”
Nəhayət, soyaraq buraxdım onu
Mişanın əlindən varmı bir qaçan?
Sonra da əlimə keçdi bir “siçan”.

Burada yağ, ayaq, “siçan”, “kalan” (*pullu adam*) metaforik jarqonizmlərdir.

C.Əmirovun “Qara Volqa” əsərində də cani dilində eyni tipli jarqon metaforalar öz ifadəsini tapmışdır.

Afərin, sənə neçə *siçanın* var?
Siçansız sənə düşmənin olsun.
De görüm, nə qədər *qurda* keçəlin qanını axıdırsan?
Beş min manata

Oğru və canilər polis işçilərini *şestoy*, *qıpoy*, *mitil* metaforik jarqonlarla adlandırırlar.

Gəldilər ki, qıpoy səni çağırır, elə bil ürəyim qırıldı (Musa Qocayev)

Rəşid. Ədə, qaçın *Şestoy* gəldi (Y.Əzimzadə)

Adını gizlədirsən, ləqəbini de

Sən məgər *mitilsən?* (C.Əmirov)

Oğru və *canilər* “öldürmək” mənasında *başını batırmaq* // *başını əkmək*, *dəxsosa göndərmək*, *xosumvay etmək* kimi jarqon metaforalardan da fəaliyyətlərində geniş istifadə edirlər.

Səlim. Atoba! Bu qız bizim ikimizin də düşmənidir. Onun *başını* da birincisi *batırmaq* lazımdır (Y.Əzimzadə, “Anacan”).

Atoba. O gün də uşaqların yanında mənimlə höccətə başladı. *Dəxsos sənə*

-O da baş üstə, *başını əkərək-* (Y.Əzimzadə, “Anacan”)

Bunlardan əlavə, oğru və canilər dilimizdə olan oğrulamaq sözünün əvəzində qulaq eləmək, çırıqşdırmaq, qulağını pambıqla kəsmək; aradan çıxmaq əvəzində sıvışquluya dəm vermək, əkilmək, c-nin yanında r qoymaq, sürüşmək; işləri alınmayanda və ya inzibati işçilərin əlinə keçərək tutulmaq əvəzində *girə keçdi*, *fatihəsi verildi*, *batdı* kimi jarqon metaforalardan istifadə edirlər.

Gənclərin jarqon metaforaları

“Gənclərin jarqonları çox genişdir. Burada əsas məqsəd onların öz dünyalarını ətrafdakılara istehzalı əhval-ruhiyyələrini hiss etdirməkdir” [9]. Bu növ metaforaların sayı çox zaman dövr baxımından o qədər də sabit deyil və dəyişkəndir. Çünki hər dövrün özünəməxsus gəncliyi vardır ki, onların xarakterik xüsusiyyətlərinə, əməllərinə və fəaliyyət dairəsi baxımından, mən deyərdim ki, hətta tərbiyələrinə müvafiq leksikonları da bir-birindən fərqlənir. Bir növ özlərini *blatnoy* hesab edən gənclərin dilində alınma jarqon *metaforalar* daha çox işlənir. Məsələn: *şef*, *çuvik*, *çuvixa*, *ştik*, *kleviy*, *drujok*, *tuzik*, *banjor*, *zakonniy*, *paxan*, *maxan* və s.

Gender baxımından da gənclərin (xüsusilə oğlanların) jarqon leksikası fərqlənir. Belə ki, gənc oğlanlar müəyyən qrup qızları müxtəlif jarqonlarla adlandırırlar: *canan*, *quş*, *cüllüt*, *çuvixa*, *cənnət cücəsi*, *lüks*, *əntiqə furuş*, *zakonni* və s.

Qız gənclərin dilinin jarqon metaforaları aşağıdakı bədii parçada daha aydın görünür.

Birinci gənc. Varam belə qıza. Bir ildir oğlana *ip eşdirir*.

Nazlı. Bir balaca *maz get* ona deginən sevirəm səni, *day lap denən getmə gözümdən*, *gedirəm özümdən*, *ölmüşəm*. Ona, bəlkə, bir-iki şeir də *tutuzdurasan*. Oğlanlar belə şeylərə *sino gedirlər*.

Nazlı (Fərəcə). Mənə *doqquz qoyursan* sənə bir *max gedərəm*. Mənim üstümə *çaxır atırsan Rəng yaxmaq istəyirsən*. Sənə bir portmanat ataram. (“Anar, Ağ Liman”)

Faktlar göstərir ki, tələbə gənclərin danışığı nitqi başqa gənclərin dilindən fərqlənir.

Bunların jarqon söz və ifadələri də dövrlə, zamanla bağlıdır. Məsələn, sovet dövrünün tələbələri vaxtilə *filfak* (filologiya fakültəsi), *istfak* (tarix fakültəsi), *yurfak* (hüquq fakültəsi), *biofak* (biologiya fakültəsi), *zaçotnik*, *zaçot*, *şparqalka* kimi jarqon elementlər işlədirdilərsə, indi həmin sözləri ya işlətmirlər, ya da az hallarda işlədirlər.

İndi isə *kəsmək*, *kəsilmək*, *quyruğ qalmaq*, *kəsr ödəmək* və ya *borcu qalmaq*, *kredit çox olmaq*, A almaq, B almaq, C almaq, Ç almaq və sair jarqon *səciyyəli* sözlər işlədirlər.

Sərxoşların jarqonunda metaforalar

Bu jarqon növü hər şeydən öncə, digər jarqon növlərindən onunla fərqlənir ki, burada bir deyil, bir çox ictimai qrupun nümayəndəsi iştirak edir, yəni hər hansı sosial qrupda sərxoşluğa qurşanan ola bilər.

Bu da təbii haldır. Buna görə də jarqonun bu növünün əhatə dairəsi genişdir və nəticədə rəngarəng metaforalara burada da çox təsadüf edilir. *Paxmel* məclisində iştirak edənlər “peşələrinə” müvafiq jarqon metaforalarından da nitq prosesində çox istifadə edirlər. Məsələn, *alim aqırşüzvü*, *qəmin kəm*, *yarımçığa yoxam*, *məni almadı*, *daha getmir* və s.

B. Vahabzadə əsərlərində də geniş şəkildə öz əksini tapmışdır.

Qulam. Atobba canı, bu *heç məni açmadı*

Atobba. Nə olub axı?

Atobba. Bu da bəsimdir Qulam canı, daha *getmir*.

Qulam. *Alım aqırşüzvü*, *qəmin kəm*

Ə.Haqverdiyev “Mozalan bəyin səyahətnaməsi”ndə yazır: “Gördüm cavanlardan biri üzünü o birilərinə tutub dedi

- A kişi buradakı oturmaqdan fayda yoxdur, durun gedək bir az *yellədək*. O saat yoldaşlar bunun sözünü təsdiq edib durdular ayağa, üçü də getdi.

Dedim:

Məşədi Həsən, *yellədək* nədir?

Dedi:

Bu Gəncə dilidir. *Yellətmək* içməyə deyirlər.”

Sərxoşlar ədəbi dilimizdə “içmək” feilini özünəməxsus şəkildə, *gillətmək*, *yüz getmək*, *vurmaq*, *əlli atmaq*, *aşırtmaq*, *dəm olmaq*, *baş təzələmək*, *boğaz islatmaq*, *dəmlənmək*, *ötürmək* kimi metaforik jarqonlarla əvəz edirlər. Çox maraqlıdır ki, bu kimi jarqon metaforalar hətta bədii dildə də sərxoş aləmin sakinlərinin tipikləşdirilməsində mühüm mahiyyət kəsb edir:

Nəsirov. Saxla şeirin qabağını, bu nədir canım? Kişi bu dəqiqə de görüm, sən nə üçün *dəmlənib gəlmisən*?

Usta Segah. Nə? Xeyir! Səhvən var. Mən həyat aşıqiyəm, şərab içməyəm (S.Rəhman). Mən ölüm *yüz qram* da *gedək* (C.Gözəlov). Bəsdir, söhbətimiz çox uzandı gəlin *boğazımızı isladaq* (H.Seyidbəyli). Deyirəm bir balaca *boğazımızı da isladaq*, necə olar hərifin damarını

yaman tutmusan (A.Əlisoltan).

Sərxoşlar içki məclisini *paxmel məclisi*, içkini də çox vaxt abi-kövsər, (Abi-kövsər içdim onsuz da yerim cənnətlidir – S.Rəhman); *cəsarət dərmanı*, *zəhrimar*, *ağ şuşa* (araq), *qırmızı şuşa* (şərab), *leytenant* (üçillik konyak), *kapitan* (dördillik konyak); sərxoş olmağı isə *lül-qənbər olmaq*, lül olmaq, mil durmaq, dümdüz olmaq, tin düzəltmək, içib keflənmək metaforaları ilə adlandırırlar.

Bazar jarqonlarında metaforalar

“Bazar jarqonu” ifadəsi bəzən “alverçi dili” şəklində də işlədilir.

Azərbaycan dilinin jarqon sistemi tərkibində bazar jarqonları da özünəməxsusluğu ilə seçilir. Bunların tərkibində metaforaların da xüsusi yeri vardır. Ədəbi dilimizdə işlənən “satmaq” feilini alverçilər çox vaxt *əritmək*, *malı fir-fir fırlatmaq*, *xırid eləmək*, *malı ötürmək*, *çaxçux etmək*, *mayasına vermək*, metaforaları ilə ifadə edir. Bu metaforalar hətta bədii ədəbiyyatımızda da bu və ya digər surətə tipikləşdirilməsi məqsədində öz əksini tapmışdır: Nə üçün malı *mayasına satırsan* (M.S.Ordubadi). Astarveş də görür ki, kişi kələfin üçünü itirib, onun *malını öldürür*. Birimiz *malı öldürdükdə* o birimiz də gərək öldürək (H.Seyidbəyli). Dadaşbala, gör paltar onlara necə yaraşır, hamısını mən *xirid* eləmişəm (S.Rəhman). Yaxşı bilirsiniz ki, alverçilər mağazadan qəşəng şeyləri Quba bazarında *əridir*, bizimkilərə birə-iki qiymətə satırlar (H.Seyidbəyli). Şüvəlan bağlarında gülün birini üç qəpiyə almaq olar, Moskvada isə biri otuz-qırx qəpiyə *göydə fırlanır* (C.Əmirov). Yaxşı çoban çarıqları var, aşızən kimi, adını qoyublar yaponski göydə *fir-fir fırlanır* (S.Rəhimov). Bazar alverçiləri pullu müştərilərini “yağlı müştəri” metaforası ilə adlandırırlar. Bundan başqa “kəf gəlmək” metaforası müştərini aldatmaq mənasında işlədilir. Rüfət Əhmədzadə ümumən satıcıları belə tipikləşdirir: “Yoxlasalar min dəfə *saf çıxaram*, *yanmaram Kəf gələrəm* ay kişi, *kəf də ticarətdədir*”. Bu beytdə “*kəf gələrəm*” dən başqa *saf çıxaram*, *yanmaram* elementləri də metaforadır.

Bazar alverçiləri işin gedişi ilə əlaqədar dillərində tez-tez “bazarı xarablamaq”, “kasıbçılıq eləmək”, “ələ tüpürmək”, “aldım qoz, satdım qoz, mənə qaldı cük-cük” söz və ifadələr də işlədirlər.

Qumarbazların jarqon leksikasında metaforalar

Ən çox aşıq ilə oynayan qumarbazlar xüsusi jarqon sözləri, ifadələri meydana gətirmişdir. Aşıq ilə oyunda *alçı-daxan*, *aşıq-aşıq*, *xan-xan*, *yeddixan*, *cik-bik*, *eç qurd cik-bik* və s. adlı oyunlar məlumdur. Bunların içərisində ən məşhuru, əsasən, üç aşıq oyunudur. Hətta bu oyun, ümumiyyətlə, qumar oyununun rəmzi hesab edilir. “Qumar vuraq”, “qumar oynayrlar”, “qumarbaz” və s. dedikdə bu üçaşıq oyunu nəzərdə tutulur. [1, s. 32-33]. Üçaşıq oynu *cik-bik*, *toğan*, *omba*, *bəd* (iki aşıq), *duxar* (iki aşıq *toğan*), *naxış*, *zaxar*, *səpəliş* və s. kimi jarqonizmlər əmələ gətirmişdir. Bunlardan əlavə də, həmin oyunçular *do qoymaq*,

dərdim kəm, bəd atmaq, bəd gəlmək, bəd gətirmək, əli gətirmək kimi metaforalar da əmələ gətirmişlər ki, bunlar da bədii dilimizdə xüsusi məqsədlə işlədilir:

Gördün əlin *bəd gəlir*, cəld *üç aşıqdan* yapış

Çırp daşı bərkdən çağır *çay dolanım* başına (H.Nadir)

Həmid müəllim, bəs niyə o kişiye *Bəd Ağabəy* deyirdilər.

Ona görə ki, yoldaş Babayev, həmişə uduzarmış, *əli bəd gətirərmiş*. Elə *bəd atmağına* görə də adını qoymuşlar Bəd Ağabəy (N.Hüseyn).

Azı indi qumar mənə nə yaraşır? dedim *əlim tutdu*, uddum. Nə biləydim ki, *bəd atacağam, baxtalayacağam* (S.Dağlı, “Vergülağa və Absətəli”)

Loto, kart oyunu vaxtı da əşyanın bənzərliyi əsasında metaforik jarqonların dildə yaranmasına təsadüf edirik. Məsələn loto oyununda bir çox rəqəmlər aşağıdakı kimi işlədilir: *bircəğəlin* və ya *peşkəlar-1, inkur-minkur-22, simon çəkmə-7, cüt-bacilar-33, sıçan-mış-60, babası, babayaka-90, partapart-55, nəhs-13, minazgöz-78, müslüm* və ya *çaxır boçkası-40, baş-ayaq-69, palaz qulaq* və ya *arıq cayıllar-77* və s.

Loto oyunun gedişi ilə bağlı oyun zamanı *dovolna, ternə, ambo, sürüşdürmə* və s. jarqon ifadələrin işlədilməsinə də təsadüf edirik.

Kart oyunu zamanı isə *özünə getmək, üstünə getmək, banka getmək, bankı vermək* kimi jarqon metaforaları işlədilir.

Bu zaman metaforik mənə kəsb edən bəzi saylar jarqon səviyyəsi daşıyır. Məlum olduğu kimi, zərlərdə olan xallar birdən altıya qədərdir. Zərlərin farsca jek, dü, sə, cahar, nəni, şeş, sə-dü, şeş-beş, şeş-sə, cahar-sə, sə bir, sə-yek, pənc yek, və s. adlandırılması jarqon təsiri ilə izah edilə bilər.

Zərin üstündəki rəqəmləri ana dilimizdə təriqətçilərin aşağıdakı şəkildə adlandırılması da metaforik jarqon ifadələrdən başqa bir şey deyildir:

Bu isə belə izah edilir: bir- allah, iki- bu dünya; o dünya; üç-nəbatət, cəmadət, heyvanat; dörd-ünsür (od, su, torpaq, hava); beş-insanın hissləri, yəni görmək, dadmaq, əms etmək, eşitmək, iy bilmək; altı-cəhətlərdir, yəni yuxarı, aşağı, sağ, sol, ön, arxa.

Nərd oyun zamanı *gülbahar; döymə, gödək, qoşalmaq, cütlənmək, oyunçu* kimi söz və ifadələr də bir növ jarqon səciyyəlidir.

Jarqonlarda təriqət metaforaları

“Bu, əsasən klassik poeziyada özünü göstərir” [1, s. 34]. Yazılı ədəbiyyatımızda sufi şairlərin yazarları üçün bu jarqonların işlədilməsi bir növ ənənə şəklini almışdır. Buradakı jarqonizmlər ən çox arqo metaforalardır. Yəni onların mənaları hər kəsə deyil, yalnız özlərinə məlumdur. Məsələn, sufizm nümayəndələri çox zaman *dost* və *yar* deyəndə *nuri vahid; vüsəl* deyəndə *nur vahidə qovuşmaq; ədəbiyyat* deyəndə *nuri vahidin* məkanı və s. nəzərdə tutmuşlar.

Təriqət arqo metaforaları çox vaxt ayrı-ayrı sözlərdən deyil, bütöv cümlələrdən ibarət

olur:

*Yeddidir.Dörd yeddidən bir yeddidir,
Yüz iyirmi dörd yenə yeddidir,
Elvi bir bağçası yeddi, babi üç,
Əhli beyt ilə özü on yeddidir.*

və ya:

*Üç əlif bir eyn ilə yazdım belə
Üç əlif bir eyn ilə gəlməz dilə
Üç əlif bir eyn ilə gəlsə belə,
Müstənd arif gərək anı bilə (İ.Nəsimi)*

Yuxarıda hər beytin jarqon mənasında işlədilməsi bizə imkan verir ki, təriqət jarqonlarına ayrı-ayrı jarqon ünsürləri toplusu kimi deyil, onları jarqon dili kimi başa düşsək düzgün olar.

M.Əhvədi demişkən:

*Əgər bir nöqtəyə diqqət verməsən,
“Quş dili” birrinə yol tapmazsan sən.*

M.İbrahimov: “Məşhur sovet şərqşünası İ.S.Brakinski sufi şairlərin şüurlu olaraq ikibaşlı metaforalar işlətdiyini qeyd edir”.

M.Əhvədinin də “Camı-Cəm” əsərində çoxlu arqo metaforaları işlədilmişdir:

*Ağıl dərk etməz onun zatını
Düşüncə qavramaz br sifətini
Nuri, ziyasılə şəriətinin
Tutmuşdu dünyanın dörd yarını...
Sonra da yarandı səkkiz nişanə,
Yeddi şah göründü on iki xana.*

Burada şair “onun zatını” - “allahın varlığını”, dörd yar – Əbu Bəkr, Osman, Ömər, Əli, “yeddi şah”-“yeddi planet”, “on iki xana” isə “on iki bürc” mənasında işlədilmişdir.

Təriqət jarqonlarında *sac, zülf-sırlı aləm, idrak mənbəyi, səadət, sevinc, saqı-elmi yayan, dərviş, məst-səadət-həqiqəti* dərk edən adam mənalərini verir:

*Saçınla könlümün əhdi vəfa oldu vəfa, çünkim,
Vəfa buyi gəlir daim saçın əhdi-qərarından.
Saçın şərhini eylərəm hər gecə,
Üzün vəzfini söylərəm hər səhər (İ.Nəsimi)*

Təriqət jarqon metaforalarına İsa Hüseynovun “Məhşə” romanında da istənilən qədər təsadüf edilir: “Lakin muridlər Fəzlin müşayətçilərinin dəst-xətlərini ilk baxışdan tanıyırdılar. Məktubdakı rəmzlər də hamıya məlum idi: “Allah - Fəri”, “uca münbər”-şah təxtinə, “adı yüksək”-şahın özünə, “bir adam”-şeyxəzəmə, “ordu”-Teymurilərə işarə idi, “Namaz

qılmaq”-isə gizli danışmaq demək idi.

Təriqət jarqonları geniş bir tədqiqatın mövzudur. Deyərdim ki, bu mövzü özünün tədqiqatçısını gözləməkdədir.

Nəticə olaraq qeyd etmək istəyirik ki, jarqon metaforaları həm şifahi həm də yazılı dilimizdə istənilən qədərdir ki, bunların tədqiqi təkcə linqvistikamız üçün deyil, o cümlədən ədəbiyyatşünaslıq baxımından da çox vacib və əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat

1. Adilov M. Metafora. (1979). Azərbaycan dilinin semasologiyası. Bakı
2. Axundov. (1979). Ümumi dilçilik. Bakı
3. Bondaletov V.D. (1987). *Usloynie jazik ruskix remeslonnikov i tarqovtsev* . Ryazan
4. Cəfərov S. (2007). *Müasir Azərbaycan dili*. Bakı
5. Efimov A.İ (1997). *Stilistika xudojestvennoy reçi MQU*. Moskva
6. Həsənov H. (2007). *Azərbaycan dilinin leksikası*. Bakı
7. Lixacov.D.S. (1964). *Arqotiçskie slova protessinnalnoy reçi AN SSSK*. Moskva
8. News.milli.az.<https://news.Milli.az.seciety>.20 avqust 2016.08.01Milli.az.lent-az-a istinadan Ayvazov Ayxan Oğru dünyası-tükənməyən mövzu
9. [Https//thestrip.ru](https://thestrip.ru), for-gen-eyesFlorova Vladislava Nikolaevna.
10. Nitq və bədii ədəbiyyatda jarqonun kommunikativliyi.29.09.2019
11. Jarqon- Vikipedi az.m.wikipedia.org Jarqon oktyabr 2022

SLANG METAPHORS IN AZERBAIJANI LANGUAGE

Alirza Aliyev

Lankaran State University, Lankaran, Azerbaijan

Today, as the colloquial lexicon of individual social groups, there are enough slang metaphors that have a special place in the general vocabulary of our language, and their research, study and learning are very important and peerless for the vocabulary and artistic language of the language as a whole.

There is not a social group in our circle that does not use slang elements or slang metaphors when talking to the people who are interested in. Let's take the slang of a criminal: to go hunting (to commit a crime). In artistic language, Agaman Salim, I've been looking for you since morning, what hell are you in? Salim: Why the hell? I went hunting (Y. Azimzadeh)

But tonight, the two of us will go and bring four people's desert ball (H. Nadir).

Do you have a worm - do you have money - Tell me, do you have a worm?

- What is a worm, uncle? (J. Amirov)

To hold a meeting is to kill a person. Well, Aghaly, what do you say, let's postpone the meeting or leave it for tomorrow (J. Amirov).

In addition, in the game of lotto, they also call the lotto numbers with special metaphors: 1-come together,

11-wood tree, 7-simon boot, 40 - bucket, etc.

Key words: Jargon (slang), argo, social group, metaphor, thief and villian language

ЖАРГОННЫЕ МЕТАФОРЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

Алирза Алиев

Лянкяранский государственного университета, Лянкярань, Азербайджан

Сегодня в качестве разговорной лексики отдельных социальных групп достаточно жаргонных метафор, занимающих особое место в общей лексике нашего языка, а их исследование и изучение очень важны и бесподобны для лексики и художественного языка в целом.

В нашем кругу нет социальной группы, которая не использовала бы сленговые элементы или сленговые метафоры в общении с интересующимися людьми. Возьмем сленг преступника: пойти на охоту (совершить преступление). Художественным языком, Агаман Салим, я тебя с утра ищу, в каком ты черту? Салим: Какого черта? Я пошел на охоту (Ю. Азимзаде).

Но сегодня вечером мы вдвоем пойдем и принесем пустынный бал для четырех человек (Х. Надир).

У тебя есть червь - у тебя есть деньги - Скажи, у тебя есть червяк?

- Что такое червяк, дядя? (Дж. Амиров)

Провести митинг - убить человека. Хорошо Агалы, что скажешь, отложим встречу или оставим на завтра (Дж. Амиров).

Кроме того, в игре лото также называют номера лото специальными метафорами: 1-сойтись, 11-дерево, 7-симон сапог, 40 - ведро и т. д.

Ключевые слова: Жаргон, арго, социальная группа, метафора, язык вора и злодея

Daхil oldu: 02.05.2023;

Çара qəbul edildi: 14.06.2023;

Çap edildi: 23.06.2023